

המרוץ למוקטעה: מי יהיה יורשו של הנשיא הפלסטיני מחמוד עבאס?

ד"ר עידו זלקוביץ*

אוגוסט 2016

בתנועת הפת"ח ובהנהגת התנועה הלאומית הפלסטינית שורר משבר פנימי עמוק. מאז השתלט יאסר ערפאת מנהיג הפת"ח בשנת 1969 על מוסדות אש"ף והנהיג קו של הכלה פוליטית משולבת ביד קשה כלפי מתנגדיו, התאפיינה התנועה הלאומית הפלסטינית בשלטון ריכוזי. מחמוד עבאס, כשליט אבסולוטי, ירש מקודמו יאסר ערפאת שלושה כובעים: בנוסף להיותו יו"ר הוועד הפועל של אש"ף ונשיא הרשות הפלסטינית, עבאס מכהן גם כיו"ר תנועת הפת"ח, שהיא המפלגה השולטת במוסדות אש"ף ומהווה את עמוד השדרה הפוליטי של הרשות הפלסטינית. ההצדקה הפלסטינית שניתנה לכינון שלטון ריכוזי שכזה הייתה מורכבות המשא ומתן שהתנהל בשנות התשעים עם ישראל.

עבאס, שנמצא בישורת האחרונה של כהונתו, רוצה ליצור מורשת, לקבע קווי מדיניות ולסמן את יורשו. שאלת היורש עלולה להצית מלחמות פנימיות בפת"ח, שעל אף אחיזתה בקהלים רבים בחברה הפלסטינית, היא איננה משכיילה לאחד את הפלגים הרבים המרכיבים אותה ולהתבסס כמפלגת שלטון. למרות המחלוקות הפנימיות, קיימת תמימות דעים בקרב חברי התנועה שיש לעשות ככל הניתן על מנת למנוע מתפקיד הנשיאות הפלסטינית ליפול בהליך דמוקרטי או אחר לידי תנועת החמאס.¹ היציבות בגדה המערבית ותהליך בניית המוסדות הפלסטיניים הם הישגים שנזקקים לזכותו של עבאס. ואולם, בכל הנוגע לסימון יורשו בשלושת התפקידים בהם הוא מחזיק, נראה כי הוא כשל.

הדמויות המרכזיות במרוץ הירושה

מי שמחזיק היום בפועל בתואר סגנו של עבאס בפת"ח הוא **מוחמד גנאים** (אבו מאהר). אך גנאים ממלא תפקיד סמלי בלבד, שנשען על תרומתו ההיסטורית לפת"ח, ואין לו שאיפות ירושה.

הפוליטיקאי שנחשב כמקורב לעבאס, ושהיה ניתן לחשוב שהנשיא הפלסטיני חפץ ביקרו, הוא **סאאב עריקאת**, שאף זכה מידי אבו מאזן למינוי היוקרתי של מזכיר הוועד הפועל של אש"ף, על חשבונו של יאסר עבד רבו ב-26 ביולי 2015. עריקאת נחשב כמי שאין לו בסיס תמיכה ברחוב הפלסטיני. רבים בתנועת הפת"ח רואים בו כדובר של הנשיא, נטול עמדות מדיניות עצמאיות וחסר הילה של מאבק בישראל והקרבה.

יריבו העיקרי של עבאס בתוך תנועת הפת"ח הוא **מוחמד דחלאן** (אבו פאדי), שהורחק על ידי הנשיא הפלסטיני מהוועד המרכזי של הפת"ח ביוני 2011 ושווה כרגע מחוץ לשטחים. בשנים

---

* ד"ר עידו זלקוביץ' הוא עמית-מדיניות במיתוים - המכון הישראלי למדיניות-חוץ אזורית, ראש חטיבת לימודי המזרח התיכון באקדמית עמק יזרעאל ועמית מחקר במרכז עזרי לחקר איראן והמפרץ הפרסי באוניברסיטת חיפה. ספרו האחרון, [Students and Resistance In Palestine: Books, Guns, and Politics](#), יצא לאור בהוצאת Routledge בשנת 2015.

¹ Grant Rumley, ["The Race to Replace Mahmoud Abbas - Understanding and Shaping Palestinian Politics"](#), *Foundation for Defense of Democracies*, 3 September 2015,

האחרונות, בעיקר בזמן שהותו מחוץ לגדה המערבית, עשה דחלאן, בן למשפחת פליטים מח'אן יונס; את הקפיצה הגדולה שלו במערכת הפוליטית הבין-ערבית והבינלאומית.

דחלאן, אשר מונה ליועץ ביטחון של איחוד האמירויות, ונחשב לחביבו של המשטר במצרים, יצר מערכת מסועפת של קשרים ברחבי העולם. קשריו הטובים של דחלאן עם ההנהגה המצרית, העלתה לאחרונה את קרנו גם בקרב פוליטיקאים ישראלים. לאחרונה דחלאן אף זכה באזרחות סרבית כאות הוקרה מהשלטונות שם להשקעות הון זר שהוא גייס לטובת המדינה.

בעזרת קרנות פילנתרופיות מאיחוד האמירויות, יזם דחלאן פרויקטים חברתיים במחנות הפליטים בגדה המערבית וברצועת עזה. על ידי תמיכה בנזקקים ובסטודנטים, דחלאן מייצר לו כיסי תמיכה בגדה המערבית, אך ברור לו שהוא חייב לייצר בריתות נרחבות יותר כדי לחזור להיות שחקן פוליטי רלבנטי, ולרכוש עמדת השפעה לאומית ביום שאחרי עבאס. היותו של דחלאן בן למשפחת פליטים מרצועת עזה עומדת לו לרועץ במרוץ שלו לבכורה בפת"ח. ללא מערך בריתות עם בני דורו, דור הביניים של הנהגת הפת"ח, הוא לא יוכל לחזור לצמרת ההנהגה.

את יכולותיו הפוליטיות הוא כבר הוכיח בכינוס הכללי השישי של תנועת הפת"ח שנערך בבית לחם בקיץ 2009. למרות זיהויו המוחלט עם כישלון הפת"ח ואובדן רצועת עזה לחמאס, דחלאן הצליח להתנער מהכישלון וייצר שורה של בריתות פוליטיות שאפשרו לו להיבחר לוועד המרכזי של התנועה. אך כדי לקדם את מועמדותו לרשת את עבאס, על כתפיו של דחלאן טוטל משימה פוליטית קשה יותר - איחוד השורות ברצועת עזה. המחלוקת בינו לבין עבאס ברצועת עזה לובשת צורה של מאבק ממשי ולא מאפשרת לפת"ח להתנהל בצורה תקינה ולהשלים מהלכים של בחירות פנימיות באזורי השליטה השונים של התנועה ברצועה.² הפיצול בין פלגי הפת"ח ברצועת עזה משרת את תנועת החמאס.

בני דורו של דחלאן, שאיתם הוא יידרש להתחרות על תפקידים או שעמם הוא יידרש לבנות קואליציה משותפת, הם מרואן ברגותי, הכלוא בישראל ונחשב לדמות הפופולרית ביותר בקרב אנשי הפת"ח וברחוב הפלסטיני, וג'יבריל רג'וב, יו"ר הוועד האולימפי הפלסטיני המכהן גם כיו"ר התאחדות הכדורגל הפלסטינית.

מרואן ברגותי הוא מועמד הפת"ח הזוכה באופן עקבי לאחוזי התמיכה הגבוהים ביותר בכל סקרי דעת הקהל אשר בוחנים מועמדים שונים מפת"ח וחמאס לרשת את עבאס. מרואן ברגותי נחשב סמן אידיאולוגי בולט בפת"ח ואחד מסמליה של אינתיפאדת אל-אקצא. התמיכה הרחבה לה הוא זוכה מעידה על המשבר העמוק בו נתונה התנועה, אשר אינה מצליחה לייצר מועמד בעל תמיכה עממית רחבה אשר אינו נמצא בין כותלי הכלא. המצב בו ברגותי כלוא מגביל את הרלבנטיות של מועמדותו. הדבר משרת את יריביו, שישמחו לעשות בו שימוש בכל קמפיין בחירות בעל גוון לאומי, כל עוד הוא בכלא ואינו מסכן את מעמדם במרחב הציבורי.

הצלע השלישית בדור הביניים המזדקן של הפת"ח, הוא **ג'יבריל רג'וב** אשר תפקידיו הציבוריים בתחום הספורט ובעיקר פיתוח ענף הכדורגל בפלסטין הקנו לו תמיכה ציבורית רחבה. תמיכה זו מתווספת להערכה שרוחש לו הציבור הפלסטיני בשל פעילות הטרור שביצע, כיוון ויזם נגד מדינת ישראל לפני חתימת הסכמי אוסלו. רג'וב מכהן כיום כמזכיר הוועד המרכזי של הפת"ח, כלומר הוא בעל העמדה השלישית בחשיבותה בתנועה. לרג'וב יש אחיזה ישירה במנגנוני הביטחון בגדה המערבית, ורבים מאנשיו עדיין מכהנים בתפקידי מפתח במנגנוני הביטחון ושומרים לו אמונים.

² "Isaba 4 Filastiniyyon fi Ishtibakat bayn Ansar Abu Mazen we-Dahlan fi Gaza," *Sada al-Bilad*, 1 August 2016 (ארבעה פצועים בהתכתשות בין תומכי אבו מאזן ודחלאן בעזה)

מאחורי השלישייה הוותיקה של דחלאן, ברגותי ורג'וב, ניצבים שחקנים מרכזיים נוספים השואפים לשפר את מעמדם בהיררכיה התנועתית ובמרחב של הפוליטיקה הלאומית הפלסטינית. אחד הבולטים ביניהם הוא **נאסר אל-קדוה**, אחיינו של יאסר ערפאת, אשר זוכה להערכה בקרב דרגי השטח של הפת"ח ובקרב גורמים דיפלומטיים בעולם הערבי. אל-קדוה מילא שורה של תפקידים ייצוגיים דיפלומטיים בשירות אש"ף והליגה הערבית.³ מלבד ייחוסו המשפחתי, השכלתו הרחבה והנראות הבינלאומית, אל-קדוה מקובל גם על מנגנוני הפת"ח. בעידן שאחרי עבאס, אל-קדוה יוכל לחזק את מעמדו ולבנות את עצמו כמועמד לגיטימי לנשיאות בעתיד.

דמויות נוספות שצפויות להשפיע מאחורי הקלעים על מאבק הירושה הם **תאופיק טיראווי**, לשעבר מפקד הביטחון הכללי הפלסטיני ויועצו של עבאס לביטחון לאומי, ו**מאג'ד פרג'**, מחליפו של טיראווי כמפקד הביטחון הכללי. פרג' הספיק לשרת ולפקד לפני כן במנגנוני ביטחון נוספים דוגמת הביטחון המסכל והמודיעין הצבאי. הוא נחשב לאיש סודו של עבאס, ונהנה מתדמית טובה בקרב שירותי הביטחון האמריקאים. עם זאת, לטיראווי ופרג' אין את הניסיון הפוליטי ואת בסיס התמיכה בשטח שיש לדחלאן, ברגותי ורג'וב.

שאלת המבנה הפוליטי

אל מול חוסר הודאות בנושא זהות היורש, ניתן לשער שבכל הנוגע לשאלת המבנה הפוליטי ברשות הפלסטינית, מה שהיה לא יהיה עוד. ישנה הסכמה שהמודל הריכוזי, בו שלושת התפקידים החשובים בתנועה הלאומית הפלסטינית מצויים בידיו של אדם אחד, גרם נזק ואין לשמר אותו בעידן שאחרי עבאס. פיצול כלשהו בין התפקידים ייצר מבנה בריא יותר, בעל איזונים ובלמים.

לא ברור עדיין מה יהיה היקף הפיצול בין התפקידים השונים. האם מי שיעמוד בראש הפת"ח יוסיף לכהן גם כיו"ר אש"ף? או שמא יו"ר אש"ף, שתפקידו לייצג את הסוגיה הפלסטינית בהיבטיה הרחבים, ימשיך גם לכהן כנשיא הרשות הפלסטינית, עליו מוטלת האחריות לניהול חיי היום-יום בגדה המערבית ורצועת עזה.

כך לדוגמה, מינויו של מרואן ברגותי ליו"ר אש"ף יאפשר לפלסטינים להפעיל לחץ בינלאומי כבד לשחרורו מהכלא הישראלי, בו הוא מרצה חמישה מאסרי עולם בשל מעורבותו הישירה במעשי טרור שגרמו למותם של חמישה אזרחים ישראלים.⁴ בחירה של מרואן ברגותי ליו"ר הרשות הפלסטינית, לעומת זאת, צפויה להיות חסרת תכלית כל עוד הוא מצוי בכלא הישראלי, ותוביל להמשך המאבקים הפנימיים בין יריביו בפת"ח.

בהקשר זה, יש לזכור גם את קריאת התיגר של החמאס על פת"ח, כפי שבאה לידי ביטוי גם בהיערכות לקראת הבחירות המקומיות שהיו מתוכננות לאוקטובר 2016. תנועת החמאס רוצה להשתלב בתוך המנגנונים של אש"ף על מנת ליטול בסופו של דבר את הבכורה הפוליטית בארגון ולזכות בלגיטימציה בין לאומית. הסיכויים לפיוס בין פת"ח וחמאס ועריכת בחירות מוסכמות לנשיאות ולפרלמנט הולכים ופוחתים, כל עוד שאלת הירושה בפת"ח והמאבק הפנימי באש"ף אינו יגיע לסימו.

יש להניח כי עבאס, יעשה ככל אשר בידו על מנת להשפיע על זהות היורש שלו. עד עתה הוכיח עבאס את כוחו והוא אינו חושש להתעמת עם חבריו לוועד המרכזי של הפת"ח. עבאס אף קיבל החלטות המנוגדות לדעת הקהל הפלסטינית, דוגמת השמירה וההידוק של התיאום הביטחוני עם ישראל גם בתקופות מתוחות בהן רף האלימות בין ישראל והפלסטינים גואה.

³ Adam Ragson, "[Arafat's Nephew Makes His Move to Succeed Abas](#)," *Jerusalem Post*, 14 July 2016.

⁴ תיק פלילי 1158/02, בית המשפט המחוזי בתל אביב-יפו, "מדינת ישראל נגד מרואן בן ח'טיב ברגותי".

החלטה על מועמד מוסכם לראשות הפת"ח ולתפקיד נשיא הרשות הפלסטינית אמורה להתקבל בהסכמה על ידי האליטה המצומצמת של מקבלי ההחלטות בוועד המרכזי של הפת"ח. הניסיון ההיסטורי מלמד אותנו כי שאלת הירושה לא תובא בפני הציבור הפלסטיני לצורך הכרעה באופן דמוקרטי.

בעתיד הקרוב, לצד הניסיון של המועמדים השונים לשפר עמדות לקראת מאבק הירושה, סביר להניח שנחזה גם בהידוק קואליציות ביניהם. זאת, הואיל והחשש המרכזי של חברי הנהגת הפת"ח אינו באיבוד עמדות הכוח שלהם עצמם בתוך התנועה, אלא בספיגת הפסד צורב לתנועה במערכות הבחירות העתידיות ברשות הפלסטינית ובאיבוד הבכורה ההיסטורית של הנהגת העם הפלסטיני לידי חמאס.